

Отримано
4.02.2026 р.

Голова спеціалізованої
вченої ради
ДФ 26.133.103

д.п.н., проф. Петрович МВ

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.103

у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка, доктору
педагогічних наук, професору, професору
кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи Факультету психології,
соціальної роботи та спеціальної освіти
Петрович Жанні Василівні

ВІДГУК

офіційної опонентки

докторки педагогічних наук, професорки, професорки кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, **Кравченко Оксани Олексіївни** на дисертаційну роботу **Мартинюк Яни В'ячеславівни** за темою «Волонтерська діяльність у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота»

1. Актуальність теми дослідження

Сучасна соціальна робота як науковий напрям і сфера практичної діяльності зорієнтована на пошук та впровадження ефективних механізмів досягнення соціального благополуччя в громаді як необхідної умови її сталого розвитку. В умовах глобалізації розвиток соціальної роботи поєднує загальносвітові тенденції з локальними моделями організації системи соціального захисту, що зумовлює посилену увагу міжнародної спільноти до українського досвіду локалізації соціальної роботи в умовах воєнних викликів.

Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації останніх десятиліть, воєнний конфлікт, що триває з 2014 року, реформування системи державної політики, зокрема соціальної, а також процеси децентралізації істотно вплинули на формування нової соціальної реальності. За цих умов традиційні підходи й методи соціальної роботи виявляються недостатньо ефективними, що актуалізує потребу у пошуку інноваційних, гнучких і

ресурсозберігаючих форм соціальної підтримки населення на рівні територіальних громад.

Українське суспільство демонструє високий рівень життєстійкості та спроможності реагувати на кризові ситуації, забезпечуючи підтримку вразливих категорій громадян навіть за умов обмежених економічних ресурсів. Важливим проявом цієї спроможності стало активне залучення громадян до добровільної, безкорисливої діяльності, спрямованої на подолання наслідків війни як на локальному, так і на загальнодержавному рівнях.

У цьому контексті дисертаційне дослідження Мартинюк Я. В. присвячене надзвичайно актуальній проблемі сучасної соціальної роботи – забезпеченню та організації волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій. Саме волонтерство у взаємодії з професійною діяльністю соціальних працівників стало одним із ключових чинників життєстійкості громад, мобілізації їх внутрішніх ресурсів та своєчасного реагування на надзвичайні ситуації, спричинені воєнними діями.

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та експериментальних)

Наукова новизна дисертаційного дослідження Мартинюк Я. В. полягає в отриманні низки теоретично обґрунтованих і експериментально перевірених положень, що мають істотне значення для розвитку теорії та практики соціальної роботи в громаді.

Уперше: введено в науковий обіг поняття «*територіальні громади, постраждалі від воєнних дій*»; розроблено авторську класифікацію територіальних громад за рівнем воєнного впливу, побудовану на поєднанні наслідків воєнних дій, соціального навантаження та ресурсних обмежень громади, що безпосередньо визначає специфіку організації та забезпечення волонтерської діяльності в різних типах громад; запропоновано систему індикаторів розвитку територіальних громад для врахування їхніх структурних і соціальних відмінностей у процесі організації волонтерської діяльності; виокремлено, систематизовано та експериментально перевірено організаційно-

методичні умови забезпечення волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій; розроблено критерії оцінювання результативності волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій, які дозволяють визначати дієвість організаційно-методичних умов її забезпечення та враховують рівень участі мешканців, ефективність координаційних процесів, сталість волонтерських ініціатив і їх вплив на відновлення громади.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами та планами

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Соціалізація вразливих груп населення в контексті розвитку територіальних громад в Україні».

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Основні наукові положення, висновки та рекомендації дисертації є логічно вивіреними, методологічно обґрунтованими та підтвердженими результатами теоретичного аналізу й експериментальної роботи. Авторка коректно визначила мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, що забезпечило внутрішню узгодженість структури дисертації.

Аналіз тексту дисертації Мартинюк Я.В., змісту публікацій дисертантки дають змогу стверджувати, що нею ретельно і сумлінно опрацьовано кількість літератури (301 позиція, з яких 34 – іноземною мовою), у результаті чого сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструє культуру наукового мислення, вміння за допомогою застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження, порушувати і розв'язувати наукові проблеми, аргументовано й переконливо викладати матеріал.

Використаний комплекс методів дослідження (теоретичних, емпіричних і статистичних) відповідає поставленим завданням. Репрезентативність вибірки (4225 осіб з 12 областей України та 25 територіальних громад) забезпечує достовірність отриманих результатів.

5. Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях.

Дисертаційна робота Я.В. Мартинюк містить нові, раніше не захищені наукові положення, а сформульовані у висновках дисертації результати в сукупності розв'язують актуальні наукові завдання.

Відзначимо, що апробація дослідження здійснена на численних науково-практичних конференціях і семінарах, відображена в достатній кількості наукових публікацій (загальна кількість – 17). На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, отримані в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

6. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Дисертація Мартинюк Я.В, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, висновків до роботи, списку використаних джерел, додатків. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його об'єкт, предмет і мету, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно впливають зі змісту основного тексту дисертації.

У першому розділі дисертації *«Теоретичні засади волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій»* здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій, у контексті сучасної соціальної роботи та розвитку місцевих спільнот. Розділ має чітко вибудовану логіку та спрямований на формування цілісного понятійно-категоріального апарату дослідження, а також визначення науково-методологічних підходів до

осмислення громади як суб'єкта соціальної роботи в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

Аспіранткою проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння територіальної громади як об'єкта й суб'єкта соціальної роботи. Авторка узагальнює вітчизняний і зарубіжний науковий доробок, розглядаючи громаду як складну соціальну систему, що поєднує людські, інституційні, ресурсні та культурні компоненти. Особливу увагу приділено ролі соціальної роботи у процесах розвитку громади, формування соціальної згуртованості, активізації участі мешканців та реалізації громадських ініціатив.

Здійснено класифікацію територіальних громад, постраждалих від воєнних дій, які функціонують в умовах порушення усталених соціально-економічних, інституційних і міжособистісних зв'язків. Обґрунтовано, що такі громади характеризуються підвищеним рівнем соціальної вразливості населення, наявністю травматичного досвіду війни, дефіцитом ресурсів, водночас маючи значний потенціал до самоорганізації, солідарності та волонтерської активності. На основі аналізу нормативно-правових документів, статистичних даних і наукових джерел уперше введено в науковий обіг поняття «територіальні громади, постраждалі від воєнних дій», а також окреслено ключові виклики їх функціонування.

У цьому контексті волонтерська діяльність розглядається як важливий засіб активізації мешканців постраждалих громад та один із провідних ресурсів їх відновлення й розвитку. Узагальнено український і зарубіжний досвід організації волонтерської діяльності, визначено її напрями, принципи та функції в умовах війни. Авторка обґрунтовує, що в сучасних умовах волонтерська діяльність набуває ознак цілеспрямованої, організованої та координованої соціальної активності, інтегрованої в систему соціальної роботи територіальної громади, що зумовлює потребу у визначенні відповідних організаційно-методичних умов її забезпечення.

Другий розділ дисертації *«Практика волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій»* має виразно прикладний характер і присвячений аналізу сучасного стану та практик

волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій, з урахуванням різного рівня воєнного впливу, соціального навантаження та ресурсних обмежень громад. Розділ ґрунтується на результатах емпіричного дослідження та логічно продовжує теоретичні положення, викладені в першому розділі.

Яною В'ячеславівною здійснено комплексний аналіз стану волонтерської діяльності у територіальних громадах, диференційованих відповідно до авторської класифікації типів громад. На основі результатів анкетування, опитувань і глибинних інтерв'ю з мешканцями, волонтерами та представниками органів місцевого самоврядування визначено основні напрями волонтерської діяльності, мотиваційні чинники залучення населення до волонтерства, а також бар'єри участі у волонтерських ініціативах. Виявлено проблеми фрагментарності волонтерських практик, недостатньої координації між суб'єктами волонтерської діяльності, браку системного навчання та супроводу волонтерів, а також обмеженість ресурсної бази громад. Отримані емпіричні дані проаналізовано з використанням запропонованої системи індикаторів розвитку територіальних громад, що дало змогу врахувати їх структурні та соціальні відмінності.

Заслужовують на увагу обґрунтовані організаційно-методичні умови забезпечення волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій. На підставі аналізу результатів емпіричного дослідження авторкою визначено ключові умови підвищення ефективності волонтерської діяльності, зокрема: створення та функціонування координаційного осередку волонтерської діяльності; здійснення навчання й супроводу лідерів волонтерських груп; запровадження системи моніторингу та оцінювання волонтерської діяльності. Зазначені умови спрямовані на подолання виявлених проблем фрагментарності, низького рівня координації та обмеженої спроможності громад до сталого розвитку волонтерських ініціатив.

Третій розділ дисертації *«Апробація організаційно-методичних умов забезпечення волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій»* має експериментальний характер і присвячений

апробації та перевірки дієвості запропонованих організаційно-методичних умов забезпечення волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій. Розділ логічно продовжує аналітичні положення попередніх розділів і спрямований на підтвердження практичної значущості наукових результатів дослідження.

У межах формувального етапу експерименту авторкою розроблено та впроваджено Комплексну тренінгову програму «Соціальна підтримка територіальних громад, постраждалих від воєнних дій», спрямовану на підготовку та супровід лідерів волонтерських груп у територіальних громадах. Перед початком експериментального впровадження програму винесено на фахове обговорення з метою оцінки її актуальності, змістового наповнення та практичної придатності.

Розроблена програма ґрунтується на результатах теоретичного аналізу та даних пілотного етапу дослідження, враховує специфіку територіальних громад, постраждалих від воєнних дій, і вибудована за принципами адресності, логічної послідовності, поетапності та практичної орієнтованості підготовки лідерів волонтерських груп. Її змістова структура охоплює ключові аспекти організації волонтерської діяльності – від формування цілісного розуміння волонтерства, соціальної згуртованості та ролі громади до оцінки потреб населення й менеджменту волонтерських ініціатив.

Оцінювання результативності експериментального впровадження організаційно-методичних умов здійснювалося із застосуванням комплексу емпіричних методів, зокрема: опитування жителів територіальних громад з метою виявлення актуальних потреб і проблем; анкетування лідерів громад і фахівців соціальної сфери після завершення Комплексної тренінгової програми; напівструктурованих інтерв'ю з лідерами волонтерських груп після реалізації волонтерських ініціатив у громадах у межах програми.

Отримані результати засвідчили, що участь лідерів волонтерських груп у Комплексній тренінговій програмі сприяла суттєвому підвищенню рівня їхньої обізнаності, концептуального розуміння сутності волонтерської діяльності та готовності до її організації в територіальних громадах, постраждалих від

воєнних дій. Зафіксовано позитивні зміни у здатності лідерів до координації волонтерських ініціатив, планування діяльності та оцінювання її результатів, що підтверджує ефективність запропонованих організаційно-методичних умов.

7. Практичне значення одержаних результатів

Практична цінність дисертаційного дослідження полягає у можливості використання його результатів органами місцевого самоврядування, соціальними службами, громадськими та волонтерськими організаціями для планування, координації та оцінювання волонтерської діяльності в територіальних громадах.

Розроблена комплексна програма «Соціальна підтримка територіальних громад, постраждалих від воєнних дій» може бути використана як практичний інструмент організації волонтерської роботи, а також у процесі підготовки та підвищення кваліфікації соціальних працівників.

8. Зауваження та дискусійні положення

Позитивно оцінюючи дисертацію в цілому, слід висловити окремі зауваження, які не знижують її наукової та практичної цінності:

1. У дисертації ґрунтовно обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-методичні умови забезпечення волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій. Водночас доцільним видається більш чітке співвіднесення запропонованих умов із загальнонаціональними програмами міжгромадської взаємодії та солідарної підтримки, що реалізуються в Україні. У цьому контексті заслуговує на увагу національний проєкт «Пліч-о-Пліч», спрямований на об'єднання громад-партнерів (тилових і центральних) з громадами-форпостами, розташованими вздовж державного кордону та лінії бойового зіткнення, з метою підтримки їх життєдіяльності та відновлення. Запропоновані в дисертації організаційно-методичні умови – створення координаційного осередку волонтерської діяльності, підготовка та супровід лідерів волонтерських груп, запровадження системи моніторингу й оцінювання волонтерської діяльності – концептуально

гармонізують із логікою зазначеного проєкту та можуть розглядатися як його методичне підґрунтя на рівні окремої громади. Разом із тим у роботі можна було б більш детально розкрити потенціал застосування розробленої Комплексної тренінгової програми в умовах міжгромадського партнерства, зокрема у форматі взаємодії «громада-партнер – громада-форпост». Таке доповнення дозволило б посилити практичну спрямованість дослідження та окреслити можливості масштабування запропонованих рішень у межах національних програм відновлення та згуртованості громад.

2. Окремої уваги заслуговує запропонована в дисертації модель організації волонтерської діяльності в територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій, яка відзначається системністю та логічною структурованістю. Разом із тим доцільним видається більш детальне розкриття механізмів взаємодії між волонтерськими ініціативами та фахівцями соціальної роботи в умовах обмежених ресурсів територіальних громад. Зокрема, перспективним було б конкретизувати функціональний розподіл ролей між соціальними працівниками та лідерами волонтерських груп, а також інструменти координації, супроводу й підтримки волонтерської діяльності за дефіциту фінансових, кадрових і матеріальних ресурсів.

3. Враховуючи беззаперечну практичну значущість результатів дисертаційного дослідження Мартинюк Я. В., доцільним видається подальше розширення рекомендацій для закладів вищої освіти щодо оновлення освітніх програм підготовки фахівців соціальної сфери з урахуванням воєнних і післявоєнних викликів. Зокрема, перспективним було б більш детально охарактеризувати можливості інтеграції до змісту освітніх програм навчальних модулів, спрямованих на формування у здобувачів вищої освіти компетентностей з організації волонтерської діяльності у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій, із використанням запропонованих організаційно-методичних умов та Комплексної тренінгової програми.

Утім, висловлені зауваження та побажання аж ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи і є швидше приводом для наукової дискусії та науково-методологічної рефлексії.

Висновок

Проведений аналіз дослідження **Мартинюк Яни В'ячеславівни** «Волонтерська діяльність у територіальних громадах, постраждалих від воєнних дій», представлена до захисту на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам, визначеним наказом МОН України від 12.01. 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та затвердженням постановою КМУ від 12.01. 2022 р. № 44 «Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що дає підстави для присудження Мартинюк Я.В. ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота»

Офіційна опонентка:

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи

Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Оксана КРАВЧЕНКО

Голова комісії з реорганізації
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
докторка історичних наук, професорка



Владилена СОКИРСЬКА